

Τα έθιμα των Θεοφανείων και οι μεταμφιέσεις του Δωδεκαημέρου

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Όπως κάθε χρόνο και έτσι και φέτος έγινε πιστή και επιτυχημένη η αναβίωση του εθίμου (ΡΟΥΓΚΑΤΖΑΡΙΑ) στο Τρανόβαλτο από την νεολαία του χωριού. Ενα έθιμο το οποίο έχει μείνει σχεδόν ανεπηρέαστο από το χρόνο και τηρείται μέχρι σήμερα πιστά την ημέρα της Πρωτοχρονιάς.

Με τα Θεοφάνεια και τις ημέρες που ακολουθούν, δηλαδή τη γιορτή του Αγίου Ιωάννου και της Αγίας Δομνίκης, συνδέονται τα φυσιοκρατικά δρώμενα του Δωδεκαημέρου, που συνηθίζονται ακόμη και σήμερα στη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και τη Θράκη (παλιότερα και στον Πόντο).

Είναι γνωστά ως Ρογκάτσια, Ρογκατσάρια, Αράπηδες, Μπαμπούγεροι κ.λπ. Πρόκειται για ομάδες ανδρών μεταμφιεσμένων με δέρματα ζώων, με μάσκες και κουδούνια, που γυρνούν στους δρόμους και τα σπίτια και παριστάνουν νύφη, γαμπρό, πεθερά, γιατρό, αράπη κ.ά., σκορπίζοντας το φόβο στα παιδιά και αναπαριστώντας διαδικασία γάμου, θανάτου και ανάστασης κ.ά.

Οι μεταμφιέσεις αυτές, όπως και άλλες της Αποκριάς συνδέονται με αρχέγονα λατρευτικά δρώμενα με καταγωγή στην αρχαιότητα. Η συνέχισή τους και στο Βυζάντιο φαίνεται ότι είχε προκαλέσει την αντίδραση Πατέρων της Εκκλησίας. Ο Βαλσαμών όμως αναφέρει ότι μέχρι και τον 12ο αιώνα γίνονται μεταμφιέσεις ακόμη και από μοναχούς και κληρικούς εντός των ναών.

Με τον όρο *δρώμενα* (<δρω = πράττω, δράση, δράμα) έχει καθιερωθεί στη λαογραφία να χαρακτηρίζονται οι θεαματικές τελετές με θρησκευτικό και μαγικό περιεχόμενο, που συνδέονται με συγκεκριμένη εποχή του κύκλου του χρόνου και του θρησκευτικού κύκλου.

Υπάρχουν δρώμενα στην καρδιά του χειμώνα (Δωδεκαήμερο), δρώμενα της άνοιξης (Αποκριάς, Πασχαλινά, Μαγιάτικα), δρώμενα του φθινοπώρου (Λειδινός κ.ά.). Αποτελούν εκδηλώσεις των αγροτικών και ποιμενικών πληθυσμών και αποβλέπουν κατά κύριο λόγο στον εξευμενισμό των απροσδιορίστων φυσικών και υπερφυσικών δυνάμεων που επηρεάζουν τη βλάστηση και την καρποφορία της γης. Για το λόγο αυτό διατρέχουν όλες τις ανάλογες κοινωνίες και δεν επηρεάζονται από τις θρησκευτικές αντιλήψεις των συστηματικών θρησκειών. Η αρχή τους χάνεται στο χρόνο και οι πανανθρώπινοι συμβολισμοί τους έχουν ενσωματωθεί στις θρησκευτικές τελετές πολλών λαών. Βεβαίως οι τελετές αυτές, με γονιμικό και ευετηρικό (ευ+έτος = καλός χρόνος, καλοχρονιά) χαρακτήρα, με την πάροδο του χρόνου και την προαγωγή της ορθολογικής σκέψης και στη λαϊκή κοσμοθεωρία, έχουν χάσει το συμβολισμό τους και αποτελούν πλέον αφορμές για διασκέδαση και ευωχία.

Η σχέση του *do ut des* (δίνω για να δώσεις) στη λαϊκή λατρεία είναι εμφανής. Ο άνθρωπος προσφέρει θυσία ή προσευχή στον Θεό ή τους αγίους –αυτό ίσχυε και για τους αρχαίους Έλληνες– με σκοπό να εξασφαλίσει τη βοήθειά τους ή να τους ευχαριστήσει για κάποιο καλό.

Του αγίου Ιωάννου και της αγίας Δομνίκης (Δομνής) γιόρταζαν οι κάτοικοι της Ανατολικής Θράκης (στον ελληνικό χώρο οι πρόσφυγες από εκεί: Μονοκκλησιά Σερρών, Κίτρος Πιερίας, Ξυλαγανή Ροδόπης κ.α.) ως ημέρα της μαμμής, της μπάμπως. Οι γυναίκες που «τεκνώνουν», που βρίσκονται ακόμη σε περίοδο γονιμότητας και μπορούν να αποκτήσουν παιδιά, προσφέρουν δώρα και τιμές στην πρακτική μαμμή. Είναι γνωστή ως ημέρα της γυναικοκρατίας, γυναικεία αγροτική γιορτή για τη γονιμότητα και την υγεία.

Μπορεί, βεβαίως, κάποιες γιορτές να έχουν χάσει τη συμβολική και τελετουργική

τους σημασία και να διατηρούν ως ανάμνηση τους λόγους καθιέρωσής τους, ωστόσο τα Θεοφάνεια, ή Φώτα, όπως χαρακτηριστικά τα ονομάζει ο λαός, αποτελούν ακόμη και σήμερα τη μεγάλη γιορτή του χριστιανισμού, θεότρομη γιορτή. Ο λαός λέγοντας «Φώτα και Λαμπρή», εννοεί ότι αυτές οι δύο γιορτές είναι οι μεγαλύτερες του χρόνου. Στην πραγματικότητα πρόκειται για υπολανθάνουσα λατρεία των νερών, αφού τη νύχτα της 5ης Ιανουαρίου πιστεύουν ότι ανοίγουν οι ουρανοί, η θάλασσα γλυκαίνει, οι άνεμοι ημερεύουν, ακόμη και τα ζώα μιλούν. Η Εκκλησία οδηγώντας σ' αυτό το θαύμα υπογραμμίζει: «Σήμερον των υδάτων αγιάζεται η φύσις».

Η «φύσις των υδάτων» αγιάζεται, δηλαδή αποκτά ξανά, με τη δύναμη του σταυρού, τον ιερό της χαρακτήρα, που κατά τη διάρκεια του χρόνου που πέρασε, απώλεσε, εν όλω ή εν μέρει. Τα Φώτα φεύγουν και τα πονηρά πνεύματα με τον αγιασμό, που πραγματοποιεί ο ιερέας και με αυτόν ραντίζει όλους τους χώρους. Ομολογούν την ήττα τους και λένε:

Φεύγετε να φεύγουμε, έρχετ' ο τουρλόπαπας / με την αγιαστούρα του και με τη βρεχτούρα του.

Την έννοια του καθαισμού και της απαλλαγής από την επήρεια των δαιμονίων του Δωδεκαημέρου έχουν κι άλλες συνήθειες κατά τη διάρκειά του, όπως το συνεχές άναμμα της φωτιάς στο τζάκι, η δημιουργία σταυρού στο ανώφλι του σπιτιού με τα κεριά των Φώτων. Ακόμη παίρνουν «καινούργιο» νερό, αγιασμένο από την κατάδυση σ' αυτό του σταυρού και με αυτό ραντίζουν το σπίτι και τα κτήματα. «Αγιασμό» κρατούν και στο εικονοστάσι του σπιτιού για τις δύσκολες ώρες. Στη

Θράκη την ημέρα των Φώτων βρέχουν στη βρύση τον ιερέα ή ένα νέο ανδρόγυνο για το καλό της χρονιάς. Είναι προφανής ο γονιμικός και ευετηρικός χαρακτήρας της εθιμικής πράξης.

Από τη βρύση ως τον ποταμό, τη λίμνη και τη θάλασσα τα νερά έχουν θεοποιηθεί και τα λατρεύει ο άνθρωπος. Κανένα άλλο φυσικό στοιχείο δεν έχει θεοποιηθεί όπως το νερό μέσα στο οποίο ζουν χιλιάδες οργανισμοί και με τη βοήθεια του οποίου ζουν οι υπόλοιποι οργανισμοί. Το ύδωρ της Στυγός (ο ιερότερος όρκος) και το αθάνατο νερό (της μυθολογίας).

Το νερό είναι ζωντανό και αισθάνεται (κοιμάται, ξυπνά, το καλημερίζουμε, είναι αμίλητο), έχει δύναμη εξαγνισμού και καθαρισμού. Από εκεί και η ιδιαίτερη σημασία της βρύσης ή του πηγαδιού προς τα οποία εκδηλώνεται ο απαραίτητος σεβασμός με την επίσκεψη της νύφης, την προμήθεια νέου αμίλητου νερού κατά την πρώτη του έτους κ.λπ.

Τη στάχτη από το τζάκι που καίει κατά τη διάρκεια του Δωδεκαημέρου τη συγκεντρώνουν και με αυτή «ραντίζουν» περιμετρικά το σπίτι, δημιουργώντας έναν προστατευτικό κύκλο γύρω από αυτό για να φύγουν τα καλικαντζάρια και τα μυρμήγκια.

Ο μεγάλος αγιασμός, ο οποίος γίνεται παντού, αποτελεί τελετή καθαγιασμού και εξαγνισμού των υδάτων. Μέσα στα παγωμένα συνήθως νερά ρίχνεται ο σταυρός και νέοι βουτούν για να τον πιάσουν, γεγονός που θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό για την υγεία και την καλή χρονιά.

Την ίδια ημέρα σε πολλά μέρη της Ελλάδος γινόταν πλύσιμο των φορητών εικόνων σε λίμνες, ποτάμια ή στη θάλασσα, για να καθαριστούν. Παράλληλα γίνονταν πλειστηριασμοί, για την ενίσχυση κυρίως του εκκλησιαστικού ταμείου, με αντικείμενο τη μεταφορά και τη φιλοξενία των εικόνων στα σπίτια για ένα χρονικό διάστημα.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα έθιμα των Θεοφανείων μπορείτε να επισκεφθείτε τον ιστότοπο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (<http://www.kentrolaografias.gr/>), από όπου αντλήσαμε το υλικό για το παρόν κείμενο.

Κείμενο: Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, Διευθύντρια Κ.Ε.Ε.Λ. Επιμέλεια: Ευάγγελος Καραμανές, ερευνητής. Συνεργάστηκαν: Ζωή Αναγνωστοπούλου, Παρασκευάς Ποτηρόπουλος, Κλεοπάτρα Φατούρου.

Πηγή: news.travelling.gr